

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sara Pedersen

Priset för rättvisa – sämre förutsättningar för samma krav?

En studie om hur bevisvärderingen vid våldtäktsbrott påverkas av att
målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin: VT 2022

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Problemformulering	4
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Metod och material	6
1.5 Teoretiskt perspektiv	6
1.6 Forskningsläget	8
1.7 Disposition	8
2 INTELLEKTUELL FUNKTIONSNEDSÄTTNING	9
2.1 Diagnostiska kriterier	9
2.2 Intellectuell funktionsnedsättning och rätten till likabehandling	9
3 BROTTET VÅLDTÄKT	11
3.1 Ett krav på frivillighet	11
3.1.1 Otillbörligt utnyttjat en särskilt utsatt situation	11
4 BEVISVÄRDERING	13
4.1 Grundläggande förutsättningar i brottmål	13
4.1.1 Fri bevisvärdering	13
4.1.2 Parternas utsagor och stödbevisning som bevismedel	15
4.2 Högsta domstolen om bevisvärdering vid sexualbrott	16
4.3 Våldtäkt och målsäganden med intellektuell funktionsnedsättning	17
4.3.1 Attunda tingsrätt B7997-18 – delvis bristande stödbevisning	17
4.3.2 Umeå tingsrätt B1839-19 – bristande utsaga och stödbevisning	19
4.3.3 Attunda tingsrätt B4551-21 – högre krav på stödbevisningen	20
4.3.4 Hovrätten för västra Sverige B1409-22 – ingen bevislättnad	21
5 ANALYS	24

5.1	Aspekter domstolar fäster vikt vid – vilka bevissvårigheter?	24
5.1.1	Bevissvårigheter för åklagaren och målsäganden	24
5.1.2	Bevissvårigheter för den tilltalade	26
5.2	Innebörden av likabehandling i bevisvärderingen	27
5.2.1	Rättstrygghet och målsägandens rätt till skydd	27
5.2.2	Den tilltalades rätt till rättssäkerhet	28
6	SLUTSATSER	30
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	31
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	33

Summary

The process of evaluation of evidence in criminal cases is based on a complex conflict of interests, with on one hand the interest of efficient prosecution and all individuals' equal right to protection under the law, and on the other hand the security of a just trial and the presumption of innocence until proven guilty. The courts' processes of evaluation of evidence in cases of rape have been subject to discussion both in the media and in the Swedish Supreme Court (Högsta domstolen) and is considered difficult since these cases mainly consist of the involved parties' oral statements. People with intellectual developmental disabilities have cognitive and communicative difficulties. Therefore, this essay aims to examine how the evaluation of evidence in cases of rape are affected by the victims' intellectual developmental disability.

This essay is based on legislation, court rulings and legal doctrine, and is analysed from a perspective of equal treatment. The result of this essay shows both practical and theoretical difficulties in the process of evaluating evidence in these types of cases, mainly due to the process of evaluating oral statements, the requirement of evidence supporting the statements and the form in which statements are being presented. This requires the victim to have a coherent and detailed story and to have talked to people about the offense in detail shortly after it occurred, which could be harder for a person with intellectual developmental disabilities. These difficulties raise question regarding how the process of evaluating evidence should be conducted. Given a perspective of equal treatment before and under the law, victims with intellectual developmental disorders risk having a poorer protection under the law, compared to people without these difficulties. At the same time, the presumption of innocence is a fundamental right and a legal guarantee for every defendant, and no one benefits from deficient rulings. The problem is complex but needs to be addressed.

Sammanfattning

Bevisvärdering i brottmål utgörs av en intresseavvägning mellan två grundläggande men till viss del motstående intressen om å ena sidan en effektiv brottsbekämpning och alla människors rätt till skydd under lagen, och å andra sidan det starka kravet på rättssäkerhet för personer som är anklagade för brott. Bevisvärderingen vid våldtäktsbrott är ofta föremål för svåra bedömningar och dessa mål är ofta känsliga i de fall målsäganden är särskilt utsatt. Denna uppsats syftar således att utreda hur domstols bevisvärdering vid våldtäktsbrott påverkas av målsägandens intellektuella funktionsnedsättning, med anledning av kognitiva och kommunikativa svårigheter.

Denna uppsats belyser med hjälp av rättsdogmatisk metod, hur rättslaget ser ut beträffande bevisvärderingen i dessa frågor, och vilka aspekter domstolar fäster vikt vid under dessa omständigheter. Högsta domstolen har uttalat sig vägledande i bevisvärderingen i sexualbrottsmål, som kan vara problematisk i mål där målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning. I praktiken påverkas bevisvärderingen främst av målsägandens intellektuella funktionsnedsättning avseende trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömningarna, samt vad gäller kravet på stödbevisning och formen av målsägandens förhör. Målsägandens uppgifter bedöms då som bristfälliga, med hänvisning till deras intellektuella funktionsnedsättning, vilket medför ett visst bevismässigt underläge.

Analysen behandlar bevisvärderingssvårigheterna i förhållande till både åklagaren och den tilltalade, och hur dessa svårigheter kan problematiseras utifrån ett likabehandlingsperspektiv. Å ena sidan riskerar personer med intellektuell funktionsnedsättning att få ett sämre skydd för sin sexuella integritet, på grund av svårigheterna att nå beviskravet. Å andra sidan, förutsätts ett högt ställt beviskrav för att oskyldiga inte ska dömas i mål där bevisläget är svårt. Detta problem är komplext, men behöver adresseras.

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
DSM	Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders
EKMR/Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FN	Förenta nationerna
Funktionsrättskonventionen	Förenta nationernas konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning
HD	Högsta domstolen
ICD	International Statistical Classification of Diseases and related Health Problems
LSS	Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SOU	Statens offentliga utredningar
SÖ	Sveriges internationella överenskommelser
WHO	World Health Organization

1 Inledning

1.1 Problemformulering

Den 1 juli 2018 skedde en lagändring i sexualbrottslagstiftningen som medförde att frivillighet ligger i centrum för bedömningen av sexualbrott, för att stärka skyddet för självbestämmanderätten och den sexuella integriteten.¹ Bevisvärderingen vid våldtäktsbrott har bemötts av Högsta domstolen (HD) vid flera tillfällen, då det är ett allvarligt brott som inte sällan medför bevissvårigheter eftersom det ofta saknas annan bevisning än parternas egna utsagor. Domstolarna blir då ofta tvungna att avgöra målet beaktat HD:s praxis, på basis av värderingar av målsägandens berättelse och eventuell annan stödbevisning. Bevisvärderingen kantas till sin natur av en intresseavvägning mellan å ena sidan rätten till upprättelse och ett effektivt rättsskydd, och å andra sidan rättssäkerheten och rättsstatligheten. Beaktat HD:s praxis, kan det utifrån bevisvärderingshänsyn vara svårt och problematiskt att avgöra vad som har hänt när målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning som medför kognitiva och kommunikativa svårigheter.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är således att dels utreda vilka faktorer som kan vara problematiska i bevisvärderingshänseende vid våldtäktsbrott när målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning, dels belysa problematiken som bevisvärderingen medför under dessa omständigheter mellan å ena sidan alla personers lika rätt till skydd för sin sexuella integritet, och å andra sidan rätten till rättssäkerhet. Den huvudsakliga frågeställningen som uppsatsen koncentreras utifrån är:

- Hur påverkas bevisvärderingen vid våldtäktsbrott av att målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning?

---

^{1 1} Prop. 2017/18:177 s. 21–22.

Denna frågeställning besvaras genom följande delfrågor:

- Vilka aspekter fäster domstolar vikt vid i bevisvärderingen vid våldtäktsbrott när målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning?
- På vilket sätt kan dessa aspekter medföra bevisvårigheter?
- Hur kan bevisvärderingen i dessa typer av mål problematiseras utifrån ett likabehandlingsperspektiv?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsens är avgränsad till att röra våldtäktsbrott, och begränsas till lagen per den 1 juli 2018, och rättsfall därefter, bortsett från prejudikat från HD som är mer generellt vägledande. Denna begränsning gjordes dels på grund av omfångsbegränsningen, dels för att avgränsa till bevisfrågor som rör bedömningen av frivillighet.

Det finns olika former av funktionsnedsättningar som berörs av problemområdet, men avgränsningen är gjord till målsäganden med intellektuella funktionsnedsättningar, även kallade utvecklingsstörningar (preciseras senare), på grund av vad de kognitiva och kommunikativa svårigheterna kan medföra för bevisvärderingen. Det var även lättare att hitta dessa premisser vid materialinsamlingen.

Syftet med uppsatsen är inte att försöka generalisera eller identifiera ett visst beteende under en funktionsnedsättning. Uppsatsen utgår i stället från domstolars bedömningar i bevisvärderingen när det i målet redan har konstaterats att personen har en intellektuell funktionsnedsättning. Det görs inte heller en egenhändig värdering av målsägandenas uppgifter i målen, utan i stället redogörs för domstolens egen bedömning.

1.4 Metod och material

Metoden som har använts är den rättsdogmatiska metoden, för att undersöka rättsläget kring bevisvärdering utifrån rättskällorna. Analysen präglas av ett kritiskt rättsdogmatiskt förhållningssätt, där rättsläget diskuteras baserat på rättskällorna utifrån *de lege lata* och *de lege ferenda*². De teoretiska perspektiven som beskrivs i nästa avsnitt har använts för att vidare problematisera rättsläget.

Materialet består av lagstiftning, förarbeten, praxis, lagkommentarer och doktrin. Doktrin och lagkommentarer används för att beskriva rättsområdet gällande bevisvärdering då lagen inte uttryckligen reglerar detta. Valet av doktrin baserades på citeringar i domar, samt doktrin av ledande forskare inom rättsområdet.

För en praktisk förankring presenteras även fyra domstolsavgöranden där målsägandena har en intellektuell funktionsnedsättning. För att hitta avgöranden användes JUNO och Infotorg. Sökningen avgränsades till brott begångna efter den 1 juli 2018. Valet av rättsfall gjordes baserat på uppsatsens syfte för att demonstrera fall där problematiken i bevisvärderingen framstår tydligt. Uppsatsen avser inte att påvisa viss frekvens eller representation, utan endast att lyfta aspekter som bedöms problematiska under dessa omständigheter. Det materialet utgörs av underrättsdomar, på grund av avsaknaden av avgöranden i HD, men då syftet är att utreda hur domstol gör bevisvärderingen vid våldtäktsbrott under ovan givna premisser, medför detta inte ett problem i sig. Försiktighet ska dock beaktas i förhållande till avgörandenas prejudicerande verkan.

1.5 Teoretiskt perspektiv

Uppsatsen analyserar både *de lege lata* och *de lege ferenda*, det vill säga både hur rättsläget ser ut, och hur det kunde eller borde se ut.³ Uppsatsens material

---

² Kleineman (2018) s. 36–39.

³ Kleineman (2018) s. 36–37.

analyseras utifrån ett likabehandlingsperspektiv. Regeringsformen (1974:152) stadgar i 1 kap. 9 § att domstolar ska iaktta allas likhet inför lagen, vilket kan få olika utfall beroende på vems perspektiv som beaktas. Detta tangerar problematiken med straffrättens dubbla uppgift att tillförsäkra både rättssäkerhet och rättstrygghet, vilket medför olika grundläggande, straffrättsliga principer, rättigheter och skyldigheter⁴, som är relevanta i relation till bevisvärderingen.

Å ena sidan gäller *förverkligandeprincipen*⁵, straffprocessens förmåga att förverkliga skyddet och lagföra brottslighet. Exempelvis är konventionsstater skyldiga enligt EKMR⁶ att se till så att medborgare är skyddade från förnedrande behandling, enligt artikel 3, och tillförsäkrade skydd för sin personliga integritet, enligt artikel 8. Detta medför en skyldighet att tillförsäkra sina invånare ett effektivt skydd och tillgång till effektiva rättsmedel och lagar när en blivit utsatt för brott så som våldtäkt.⁷ Detta skydd specificeras också senare i uppsatsen utifrån Förenta nationernas (FN) konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning⁸ (hädanefter Funktionsrättskonventionen).

Å andra sidan, gäller *skyddsprincipen*⁹, stater skyldighet att tillförsäkra tilltalade rätten till en rättvis rättegång, vilket präglas av flera rättssäkerhetsgarantier.¹⁰ Oskyldighetspresumtionen, som också framgår av artikel 6.2 EKMR, är en grundläggande rättighet att behandlas oskyldig genom hela straffprocessen tills motsatsen är bevisad.¹¹ Oskyldighetspresumtionen präglar också bland annat principen *in dubio pro reo*, i tveksamma fall, till förmån för den tilltalade.¹²

---

⁴ Nowak (2003) s. 61–62.

⁵ Ibid.

⁶ Europeiska konventionen om skydd för mänskliga rättigheter och de grundläggande friheterna, ratificerad 4 februari 1952, gjord till svensk lag: lag 1994:1219.

⁷ M.C. mot Bulgarien, no. 39 272/98, 4 december 2003.

⁸ Sverige ratificerade konventionen 4 december 2008, SÖ 2008:26.

⁹ Nowak (2003) s. 61–62.

¹⁰ Sutorius och Diesen (2014) s. 64.

¹¹ Nowak (2003) s. 29.

¹² Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 150; Nowak (2003) s. 32–34.

1.6 Forskningsläget

Det finns flertalet examensarbeten, artiklar, forskning och doktrin baserad på bevisvärdering generellt, men även bevisvärdering i våldtäktsmål. Se bland annat den använda doktrinen och Christian Dahlmans forskning. Vad gäller fokuset på mål där offret har en intellektuell funktionsnedsättning, är dock forskningsläget väldigt sparsamt. Ett juridiskt examensarbetefån Umeå Universitet från HT 2018 har påträffats som fokuseras på muntliga utsagor. Avgränsningen för min uppsats är dock till tiden efter frivillighetslagstiftningen, alltså från den 1 juli 2018 och framåt.

1.7 Disposition

För att tydliggöra det rättsliga intresset och de svårigheter som kan relateras till bevisvärderingen under dessa omständigheter, presenteras först de diagnostiska kriterierna för intellektuell funktionsnedsättning, samt relevanta delar av Funktionsrättskonventionen. Sedan presenteras kort våldtäktsbrottet, för att tydliggöra vilka rekvisit som ska bevisas. Därefter följer ett längre avsnitt om bevisvärdering i brottmål och specifikt vid våldtäktsbrott, för att framhäva premisserna för domstolars bevisvärdering, baserat på lagstiftning, HD-avgöranden och doktrin. Detta avsnitt avslutas med en rättsfallsredovisning, för att demonstrera domstolars bevisvärdering vid våldtäktsbrott där målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning. I analysen diskuteras slutligen hur bevisvärderingen påverkas av målsägandens intellektuella funktionsnedsättning, beaktat rättsfallen, doktrin och HD-avgöranden, och även hur detta kan problematiseras utifrån grundläggande rättigheter och intresseavvägningar beaktat likabehandling, rättssäkerhet och rättstrygghet.

2 Intellectuell funktionsnedsättning

2.1 Diagnostiska kriterier

Enligt ICD-11 och DSM-5¹³ är intellektuell funktionsnedsättning en utvecklingsavvikelse med fyra svårighetsgrader baserat utifrån kognitiva, sociala och praktiska områden. Sjukdomen består i svårigheter i bland annat slutledningsförmåga, tidsuppskattning, abstrakt tänkande, omdömesförmåga, kommunikativ förmåga, förmåga att lära sig av sina erfarenheter och svårigheter med anpassning till sociokulturella förväntningar och förståelse för det sociala språket. Kommunikativt finns svårigheter i ordval, meningsuppbyggnader, ett begränsat språkbruk och ordförråd, och kommunikationen kan vara baserad mindre på ord utan mer kring tonfall, röstläge, kortare fraser och gester. Nedsättningen innebär också svårigheter att uppfatta andras kommunikation, och personer förstår bättre kortare och enkla meningar.¹⁴

2.2 Intellectuell funktionsnedsättning och rätten till likabehandling

FN:s konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning syftar att skydda personer med bland annat psykiska och intellektuella funktionsnedsättningar lika rätt till grundläggande rättigheter, enligt artikel 1. Det stadgas i artikel 3 att personer med funktionsnedsättning har rätt till individuell självbestämmanderätt och respekt för sitt inneboende värde. Människor är lika inför och enligt lagen och får inte diskrimineras, enligt artikel 5, och personer med funktionsnedsättning ska tillerkännas rättskapacitet och likhet inför lagen, på lika villkor som alla andra, enligt

---

¹³ ICD-11, International Classification of Diseases 11th revision, är World Health Organizations (WHO) globala standardmanual för diagnosticering, och DSM, Diagnostic and Statistical Manual of mental disorders är amerikanskt, och tillsammans med ICD det mest utbredda system för att kategorisera psykiska sjukdomar.

¹⁴ World Health Organization (2019) avsnitt 6A00; American Psychiatric Association (2013) s. 33–40.

artikel 12. Likhhet inför lagen handlar dels om förmågan att ha rättigheter och skyldigheter, dels möjligheten att utkräva sina rättigheter inom bland annat straffprocessen.¹⁵ Detta innefattar ett förbud mot både direkt och indirekt diskriminering. Direkt diskriminering innebär att personer behandlas olika, explicit på grund av dennes funktionsnedsättning, medan indirekt diskriminering innebär en till synes neutral behandling eller lagstiftning, men som i praktiken får olika utfall beroende på vissa typiska karaktäristika. Varje skillnad utgör dock inte diskriminering, om skillnaden har ett rimligt mål och syfte.¹⁶

Konventionsstater är också skyldiga att tillförsäkra personer med funktionsnedsättningar lika effektiv tillgång till *rättvisa* som andra personer, i alla rättsliga processer, enligt artikel 13. Detta kan innefatta ändringar i standardiserad praktik eller procedurer i rättsprocessen, som medför specifika nackdelar för funktionsnedsatta exempelvis beaktat kommunikativa svårigheter.¹⁷

---

¹⁵ Series och Nilsson (2018) s. 340–354.

¹⁶ Series och Nilsson (2018) s. 352–358.

¹⁷ Flynn (2018) s. 283–396.

3 Brottet våldtäkt

3.1 Ett krav på frivillighet

Dagens lagstiftning i 6 kap. 1 § första stycket brottsbalken (1962:700, BrB), syftar att kriminalisera samlag eller jämförbara handlingar som inte är frivilliga, för att skydda den ovillkorliga rätten till sexuell integritet och självbestämmanderätt.¹⁸

Frivilligheten ska föreligga under hela den sexuella handlingen och bedömningen ska göras mot bakgrund av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.¹⁹ Hur frivillighet manifesteras är ytterst individuellt, och därför uppställs inte ett krav i lagen på att frivillighet ska uttryckas, men vid bedömningen ska beaktas *om* det har kommit till uttryck.²⁰ Den tilltalade har ett ansvar att förvissa sig om att frivillighet föreligger, men bedömningen ska av domstolar ändå göras mot bakgrund av situationen som helhet.²¹ Frivillighet ska också innebära att målsäganden har haft möjlighet att fritt kunna ta ställning till deltagandet.²² För att gärningspersonen ska kunna dömas förutsätts numer att antingen uppsåt eller oaktsamhet täcker målsägandens bristande frivillighet.²³

3.1.1 Otillbörligt utnyttjat en särskilt utsatt situation

I 6 kap. 1 § tredje meningen 2 BrB föreskrivs att frivillighet aldrig ska anses föreligga, om någon otillbörligt utnyttjat en annan persons särskilt utsatta situation. Syftet med denna punkt är att förtydliga frivillighetskravet och under vilka omständigheter frivillighet aldrig kan föreligga, trots att målsäganden eventuellt uttryckt frivillighet.²⁴ Situationen karaktäriseras av

---

¹⁸ Prop. 2017/18:177 s. 21–22.

¹⁹ Prop. 2017/18:177 s. 78.

²⁰ Prop. 2017/18:177 s. 30–34, s.80.

²¹ Prop. 2017/18:177 s. 34, 79.

²² Prop. 2017/18:177 s. 30–31, s. 78.

²³ Jämför 6 kap. 1a § BrB.

²⁴ Prop. 2017/18:177 s.38.

att offret har begränsade möjligheter att göra ett fritt val och freda sin sexuella integritet, och bedömningen ska baseras på både personliga och yttre förhållanden.²⁵ Uppräkningen i lagen är inte uttömmande, och situationen ska bedömas utifrån dess helhet. En omständighet som nämns i lagen är psykisk störning hos offret, och en intellektuell funktionsnedsättning har bedömts kunna medföra att personen har särskilda svårigheter att freda sin sexuella integritet och kan därför utgöra en särskilt utsatt situation.²⁶ Kravet på otillbörlighet syftar att ur ett objektivt perspektiv inkludera endast situationer som innebär ett angrepp på den sexuella integriteten. Detta förutsätter ett orsakssamband mellan den utsatta situationen och dennes deltagande i den sexuella handlingen.²⁷

---

²⁵ Prop. 2017/18:177 s. 41, 82 jämför Prop. 2012/13:111 s. 112–113.

²⁶ Jämför ex. NJA 1967 s. 380 och Hovrätten för Västra Sveriges dom den 25 september 2017 i mål nr B 3392–17.

²⁷ Prop. 2017/18:177 s. 82–83.

4 Bevisvärdering

4.1 Grundläggande förutsättningar i brottmål

När ett åtal i brottmål presenteras i en domstol ska domstolen avgöra dels sakfrågor, som rör vad som faktiskt har hänt, dels rättsfrågor, alltså vilka rättsregler som ska tillämpas och vilken rättslig relevans sakfrågorna har. Följaktligen, ska rätten bedöma skuldfrågan och bedöma huruvida den tilltalade är skyldig till den påstådda gärningen. Även om det inte framgår av lagen, är det åklagaren som ska styrka åtalet, den så kallade bevisbördan, vilket också innebär att det är åklagaren som står risken för att åtalet inte är tillräckligt bevisat²⁸, vilket i brottmål innebär att åtalet är ställt *bortom rimligt tvivel*²⁹. Tvivel innebär att det finns rationella, logiskt motiverade och konkreta, faktabaserade tvivel. Det höga beviskravet och bevisbördans placering på åklagaren, grundas bland annat i oskyldighetspresumtionen och principen om hellre fria än fälla.³⁰ Beviskravet ska som utgångspunkt inte sänkas för att något är svårt att bevisa, och till viss del kan det anses att beviskravet ska vara strängare i mål där den tilltalade riskerar att dömas till stränga straff för allvarlig brottslighet. Att döma någon på svaga grunder kan innebära en omkastning av bevisbördan, och kan anses strida mot oskyldighetspresumtionen.³¹

4.1.1 Fri bevisvärdering

Domstolen får endast grunda sin bedömning på vad som lagts fram vid huvudförhandlingen, enligt 30 kap. 2 § rättegångsbalken (1942:749, RB). I Sverige gäller fri bevisprövning, vilket innefattar både fri bevisföring och *fri*

---

²⁸ Holmgård (2019) s 29–32; Schelin (2007) s. 54–60; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 13–15, 150.

²⁹ Jämför ex. NJA 1980 s. 725; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 151–152.

³⁰ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 150–153.

³¹ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 154, jämför även Telfner mot Österrike, no. 33 501/96, 20 mars 2001.

bevisvärdering. Detta anses komma till uttryck genom 35 kap. 1 § RB,³² där det framgår att domstolen ska göra en samvetsgrann prövning av allt som förekommit i målet. Bedömningen ska göras mot den bevisning som parterna lagt fram i målet, enligt 35 kap. 6 § RB. Domstolen är alltså inte bunden av lagstiftade bevisvärderingsregler, utan får fritt värdera underlaget, ställa olika bevis mot varandra och bedöma vilket som har högst värde.³³ Domstolen bör enligt Ekelöf, Edelstam och Heuman ta stöd i vetenskapliga rön inom bland annat beteendevetenskap, och i vissa komplexa mål bör domstolen även förordna om en sakkunnig som kan förklara exempelvis kognitiva förutsättningar eller minnesfunktioner. De anser inte att HD bör lämna prejudikat i bevisvärderingsfrågor, på grund av den fria bevisvärderingen, men om HD uttalar sig i dessa frågor bör de endast ses som förslag.³⁴

HD har föreslagit en ordning för bevisvärderingen, att domstolar först ska pröva huruvida åklagarens talan är styrk, innan den värderar den tilltalades motbevisning.³⁵ HD uppger även att domstolar inte har fri skönmässig bedömning, utan bedömningen ska endast baseras på objektiva och rationella skäl. HD menar att den fria bevisprövningen inte hindrar att domstolen beaktar olika principer om bevisvärdering som framkommit genom rättspraxis, även om det inte är möjligt att skapa en modell som ska tillämpas i alla olika typer av mål. Domstolen ska som utgångspunkt värdera varje bevis individuellt, men ska göra en sammanvägning för att avgöra om beviskravet nåtts.³⁶ Bevisvärderingen ska grundas på beprövad kunskap och erfarenhet. Holmgård lyfter vikten att rätten förstår den bevisning som ska prövas, och påtalar att kunskapsbrister inte sällan förekommer vid värdering av muntliga utsagors tillförlitlighet.³⁷

---

³² Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 26; Fitger m.fl. (2021) Rättegångsbalken (10 dec. 2021, Version 91, JUNO), kommentar till 35 kap. 1 §.

³³ SOU 1938:44 s. 377; Holmgård (2019) s. 34–35; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 26, 160.

³⁴ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 160–161, 172–179.

³⁵ NJA 2015 s. 702.

³⁶ NJA 2015 s. 702 p. 20–23.

³⁷ Holmgård (2019) s. 39–41.

4.1.2 Parternas utsagor och stödbevisning som bevismedel

Enligt 37 kap. 1 § RB kan förhör hållas med part eller målsägande i bevissyfte. Som utgångspunkt ska det bästa bevismedlet åberopas, vilket ofta föranleder att åklagaren åberopar förhör i domstol i stället för att åberopa förhör från förundersökningen.³⁸ Domstolen ska då värdera personernas utsagor utifrån trovärdighet och tillförlitlighet. Trovärdighetsbedömningen baseras på en persons egenskaper, medan tillförlitlighet handlar om egenskaper i utsagan och dess innehåll.³⁹ Vad som påverkar domstolens bedömning är bland annat hur en person återberättar och minns något, förhörspersonens personlighet och ålder, samt dennes handlingar vid gärningstillfället och därefter.⁴⁰ Det råder viss osäkerhet om i vilken utsträckning dessa bedömningskriterier har vetenskaplig förankring, och att de är svåra att följa vid exempelvis upprepade övergrepp.⁴¹ Dessa kriterier kan mycket väl vara baserade på erfarenhetssatser i aktuellt fall, men det hindra inte underrätter från att följa egna erfarenhetssatser, beaktat det enskilda fallet.⁴² Sutorius och Diesen ställer sig också kritiska hur dessa krav används och bedöms i domstol, och betonar att definitionerna måste vara enhetliga, men måste ske i varje enskilt fall utifrån den individuella personen, dennes förmåga att verbalisera detaljer och hur den normalt berättar något.⁴³

Stödbevisning är bevisning som inte ensamt kan nå upp till beviskravet, men som ger stöd åt målsägandens utsaga och tillsammans med annan bevisning i målet kan nå beviskravet, så som skador, uppgifter från vittnen som målsäganden pratat med och liknande.⁴⁴ Domstolarna tenderar dock att använda detta begrepp olika i olika sammanhang.⁴⁵

---

³⁸ Holmgård (2019) s. 38.

³⁹ Holmgård (2019) s. 181.

⁴⁰ Holmgård (2019) s. 182–206.

⁴¹ Schelin (2007) s. 176–182; Holmgård (2019) s. 209–210; Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 176–179.

⁴² Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 179.

⁴³ Sutorius och Diesen (2014) s. 108, 120–122.

⁴⁴ Ekelöf, Edelstam och Heuman (2009) s. 25.

⁴⁵ Sutorius och Diesen (2014) s. 120–122.

4.2 Högsta domstolen om bevisvärdering vid sexualbrott

HD har uttalat att det vid sexualbrott ofta saknas annan bevisning än parternas egna utsagor. Det räcker inte att målsägandens berättelse har ett högre bevisvärde, då det ställs samma beviskrav i dessa mål som i alla andra brottmål.⁴⁶ Det har i ett relativt nytt HD-fall lyfts huruvida ett lägre beviskrav skulle ställas i sexualbrottsmål, med hänvisning till Sveriges skyldigheter under EKMR vad gäller effektiv brottsbekämpning på sexualbrottsområdet. HD avfärdade dock idén om ett lägre beviskrav, och påminner om att *utom rimligt tvivel* gäller även vid sexualbrott.⁴⁷ Det är fortfarande åklagaren som ska bevisa att frivillighet inte förelegat.⁴⁸

Utgångspunkten vid bevisvärderingen är att en trovärdig utsaga från målsäganden, tillsammans med vad som i övrigt framkommit i målet, kan utgöra tillräcklig bevisning för en fällande dom.⁴⁹ För att en utsaga vidare ska anses trovärdig och tillförlitlig ställer HD upp en rad kriterier mot vilka bedömningen bör göras:

[...] berättelsen är klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer, påvisat sanningsenlig i viktiga enskildheter samt fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, konstansbrister, dåligt sammanhang eller tvekan i avgörande delar.⁵⁰

HD har i ett senare rättsfall även påtalat att detaljriktighet, klarhet och längden på en utsaga är vetenskapligt bekräftade tecken på sanningsenlighet, medan brister i konstans inte har vetenskapligt stöd för att en berättelse inte skulle vara sann.⁵¹ HD har även omnämnt doktrin på området som en viktig utgångspunkt för bevisvärderingen i sexualbrottsmål, bland annat

---

⁴⁶ NJA 1980 s. 725; NJA 2009 s. 447 I och II; NJA 2019 s. 671; NJA 2017 s. 316 I och II.

⁴⁷ NJA 2019 s. 347 p. 20.

⁴⁸ Högsta domstolens dom 11 juli 2019 i mål B1200-19.

⁴⁹ NJA 1991 s. 83, och NJA 2005 s. 712, NJA 2009 s. 447 I och II.

⁵⁰ Cit: NJA 2010 s. 671 p.8.

⁵¹ NJA 2017 s. 316 I p. 10.

utgångspunkten att målsägandens beteende och reaktioner efter händelsen kan utgöra indirekt stöd för dennes berättelse.⁵²

Ibland åberopas även videoförhör med målsäganden från förundersökningen, var bevisvärde ska bedömas med försiktighet enligt HD, med hänvisning till förhørsledarens förhörsteknik, ledande frågor och den tilltalades bristande möjlighet att ställa frågor.⁵³ Nyligen har dock lagstiftningen ändrats på detta område, vilket medför en ökad möjlighet att åberopa videoförhör i domstol.⁵⁴

Gällande stödbevisning, har rätt olika uppfattningar om stödbevisningens roll i dessa mål, men vad som kan utläsas är att det torde vara svårare att döma någon enbart baserat på parternas utsagor. HD anser inte att ett definitivt krav på stödbevisning kan finnas generellt, men att det verkar behövs i de mål där målsägandens utsaga är bristfällig.⁵⁵

4.3 Våldtäkt och målsäganden med intellektuell funktionsnedsättning

HD har framhållit att det kan finnas anledning att vara försiktig vid bedömningen av ovan kriterier för utsagor i mål där målsäganden har en bristande förmåga att uttrycka sig muntligt.⁵⁶ En bevisvärdering som är alltför fokuserad på den verbala förmågan riskerar att missgynna vissa individer, så som barn eller personer med mindre utvecklad förmåga att uttrycka sig.⁵⁷

4.3.1 Attunda tingsrätt B7997-18 – delvis bristande stödbevisning

I målet⁵⁸ var den tilltalade åtalad för fyra fall av våldtäkt mot en person som enligt åtalet inte hade deltagit frivilligt, mot bakgrund av dennes intellektuella

---

⁵² NJA 2017 s. 316 I p. 11.

⁵³ NJA 1993 s. 616, bekräftas i NJA 2017 s. 316 II p.15.

⁵⁴ Se 35 kap. 14–15 §§ RB.

⁵⁵ Se ex. NJA 1991 s. 83, NJA 2005 s. 712, NJA 2009 s. 447 I och II.

⁵⁶ NJA 2017 s. 316 I p. 10.

⁵⁷ SOU 2017:7 bilaga 7 s. 211.

⁵⁸ Attunda tingsrätts dom den 30 november 2018, i mål B7997-18.

funktionsnedsättning. Målsäganden hade ett boende med stöd av lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) (hädanefter LSS-boende), där den tilltalade arbetade. Händelserna inträffade i målsägandens lägenhet, i en personallägenhet där samt utomhus utanför boendet.

Domstolen hänvisade inledningsvis till HD:s praxis i bevisvärderingen⁵⁹, och att de måste ta hänsyn till målsägandens intellektuella funktionsnedsättning och hennes bristande förmåga att uttrycka sig, utan att ställa beviskravet lägre, vilket ansåg ligga inom den fria bevisvärderingen med stöd av NJA 2017 s. 316. Målsäganden bedömdes inte ha lämnat uppgifter i syfte att skada den tilltalade och, beaktat hennes funktionsnedsättning, framstod hon som trovärdig. Vad gäller tillförlitligheten hade målsäganden i förhören dock inte kunnat ge en fri, sammanhängande berättelse i kronologisk ordning. Domstolen uppgav att det inte var konstigt med tanke på målsägandens funktionsnedsättning, men att tillförlitligheten ändå påverkades negativt av detta och att större krav ställdes på stödbevisningen i målet. Stödbevisningen utgjordes av telefonkontakter och vittnen som hade varit i kontakt med målsäganden efter händelserna. Uppgifterna som målsäganden berättade om till vittnena var förhållandevis detaljerade enligt domstolen, och även vittnenas uppgifter om målsägandens avvikande beteende i samband med och efter händelserna, beaktade domstolen. Två av åtalspunkterna ansågs styrkta, mot bakgrund av målsägandens uppgifter och stödbevisningen. Domstolen betonade dock att varje åtalspunkt ska bevisas individuellt, och gällande de andra två åtalspunkterna hade målsäganden inte lämnat så detaljerade uppgifter till vittnena om händelsen eller när exakt det ska ha hänt. Domstolen ogillade dessa delar.

---

⁵⁹ NJA 2009 s. 447 I och II, NJA 2010 s. 671 och NJA 2017 s. 316 I och II.

4.3.2 Umeå tingsrätt B1839-19 – bristande utsaga och stödbevisning

I målet⁶⁰ var den tilltalade åtalad för våldtäkt mot en person som påstods inte ha deltagit frivilligt, delvis genom att otillbörligt utnyttja att målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning. Målsäganden beskrevs ha en utvecklingsstörning och autism, och bodde på ett LSS-boende. De var i stort överens om händelseförloppet, men oeniga om frivilligheten. Den tilltalade var en vän till målsägandens vän, som påstods ha kommit hem till henne på vännens rekommendation för att ha sex med målsäganden.

Domstolen hänvisade inledningsvis till HD:s praxis om bevisvärdering⁶¹. Målsägandens berättelse bedömdes som klar och fri från tvekan från hennes håll, samtidigt som den var vacklande och osäker i vissa delar, och hon hade visat tveksamhet gällande uppgifter om när hon grät, hur de hade rört sig, vad de hade sagt till varandra och hur samlaget hade gått till i vissa delar. Hon blandade även ihop denna händelse med andra händelser. Domstolen påtalade att bristerna i hennes berättelse hade en naturlig förklaring i målsägandens utvecklingsstörning och autism, samtidigt som detta i sig inte kunde medföra en bevislättning för åklagaren. Som stödbevisning åberopades ett inlägg på Facebook där målsäganden uttryckte sig uppgiven, trött på killar och trött på att de kommer och går och inte låter henne vara ifred, att hon önskade att hon var en kille och att hon bara vill somna in, utan att explicit nämna att hon hade blivit våldtagen. De enda vittnesuppgifter som åberopades till stöd för händelsen, var uppgifterna från polisen som kom till platsen efteråt, som berättade att målsäganden var ledsen och nedstämd. Vidare hördes boendehandlaren på LSS-boende om att målsäganden var dålig på att ljuga, och att hon kognitivt befann sig på en sex-till sjuårings nivå.

Tingsrätten bedömde målsägandens uppgifter som bristfällig, men att Facebookinlägget gav visst stöd till målsägandens berättelse, men domstolen ansåg att inlägget ändå kunde antyda olika orsaker, och att det saknades annan

---

⁶⁰ Umeå tingsrätts dom den 26 november 2019 i mål B 1839–19.

⁶¹ NJA 2009 s. 447 I och II, NJA 2010 s. 671 och NJA 2017 s. 316 I och II.

bevisning om hur målsäganden mådde efter händelsen. Bevisningen räckte inte för att styrka att frivillighet saknades, eller att den tilltalade kände till målsägandens funktionsnedsättning, och åtalet ogillades.

4.3.3 Attunda tingsrätt B4551-21 – högre krav på stödbevisningen

I målet⁶² var flera personer åtalade för grov våldtäkt vid två tillfällen, med hänvisning till bland annat att de tilltalade otillbörligen hade utnyttjat att målsäganden var i en särskilt utsatt situation med anledning av hennes intellektuella funktionsnedsättning. De tilltalade invände bland annat att målsäganden deltog frivilligt. Målsäganden och en av de tilltalade var ett par, som tillsammans med några av den tilltalades kompisar spelade sanning eller konsekvens med sexuella handlingar som målsäganden skulle utsättas för. Målsäganden har bedömts lida av en utvecklingsstörning och autismliknande tillstånd och ansågs vara på en åtta- till tolvåringars kognitiva nivå. Målsäganden hördes genom uppspelningar av videoförhör från förundersökningen.

Domstolen hänvisade till HD:s tidigare avgöranden om bevisvärdering⁶³. Domstolen betonade att ”det kommer självklart inte på fråga att sänka beviskravet på grund av att målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning”⁶⁴. Försiktighet betonades vid videoförhör som bevismedel, men ett par av videoförhören bedömdes vara genomförda på ett kompetent sätt, och förhørsledarens sätt att ställa frågor bedömdes befogat utifrån målsägandens tillstånd. Försvaren hade även fått möjlighet under förundersökningen att ställa frågor. Domstolen beskrev målsägandens berättelse som detaljerad och sammanhängande gällande hennes beskrivning av sina reaktioner på de sexuella handlingarna, men att målsäganden hade svårt att hålla isär händelserna. Domstolen konstaterade att målsäganden inte

---

⁶² Attunda tingsrätts dom den 26 augusti 2021 i mål B4551-21.

⁶³ NJA 2009 s. 447 I och II, NJA 2010 s. 671 och NJA 2017 s. 316 I och II.

⁶⁴ Cit: s. 23 i domen.

är en verbal person, och att funktionsnedsättningen påverkade hennes sätt att uttrycka sig, samt att hon upplevdes som att hon gärna vill vara andra till lags, vilket påverkade värdet av hennes utsaga. Domstolen uttalade att det således ska ställas högre krav på stödbevisningen. Domstolen konstaterade att målsägandens uppgifter i hög grad vann stöd av detaljerade vittnesuppgifter om målsägandens beteende efter händelsen och vad målsäganden hade sagt till dem om händelsen. Vittnena berättade även om målsägandens skador och att hon mådde dåligt efter händelserna. Även rättsintyg från rättsläkare ansågs ge stöd åt målsägandens uppgifter. De tilltalade påtalade i uppsåtsfrågan att målsägandens funktionsnedsättning framkom tydligare i videoförhöret än vid gärningstillfället. Sammantaget ansåg domstolen att målsäganden var trovärdig, men att tillförlitligheten av hennes uppgifter skulle bedömas med försiktighet på grund av att hon ofta blandade ihop händelserna och missuppfattade vissa av förhørsledarens frågor, vilket domstolen trodde berodde främst på hennes intellektuella funktionsnedsättning. Domstolen fann dock att stödbevisningen i målet räckte för att bevisa att frivillighet inte förelåg, och att de tilltalade har insett hennes funktionsnedsättning och otillbörligt utnyttjat denne genom att spela sanning eller konsekvens.

4.3.4 Hovrätten för västra Sverige B1409-22 – ingen bevislätnad

Målet⁶⁵ handlar om en person som arbetade på ett LSS-boende, som åtalades för 22 fall av våldtäkt mot fyra personer som bodde på det boendet. Den tilltalade förnekade vissa gärningar, men bekräftade att vissa har hänt men att målsägandena deltog frivilligt. Enligt utredningen i målet hade målsägandena olika grader av utvecklingsstörning.

Tingsrätten hänvisade till HD:s praxis kring bevisvärdering i våldtäktsmål, men betonade den fria bevisvärderingen och möjligheten att inte tillämpa HD:s kriterier på samma sätt när målsäganden har en bristande förmåga att uttrycka sig⁶⁶. Utifrån detta, beaktat målsägandenas intellektuella

---

⁶⁵ Hovrätten för västra Sveriges dom den 23 mars 2022, mål B1409-22.

⁶⁶ Hänvisar till NJA 2017 s. 316 I.

funktionsnedsättning, ansåg tingsrätten att målsägandenas berättelser i stort framstod som detaljerade, självupplevda, självständiga levande och långa, även om domstolen påtalade att deras funktionsnedsättningar troligtvis påverkade deras förmåga att prata sammanhängande och kronologiskt. Tingsrätten fäste också vikt vid stödbevisningen, i form av SMS-konversationer mellan respektive målsäganden och den tilltalade, som ansågs ge uttryck för en viss jargong emellan, samt vittnesuppgifter från vänner, familjemedlemmar och boendepersonal. Dessa uppgifter bedömdes dock inte innehålla detaljerad information om vad som faktiskt hade hänt, men beaktades ändå. Slutligen fäste tingsrätten också viss vikt vid att målsägandena berättat om ett liknande tillvägagångssätt. Tingsrätten fällde den tilltalade på samtliga åtalpunkter.

Inledningsvis betonade Hovrätten HD:s krav på bevisningen i sexualbrottsmål⁶⁷, och uttryckte att om målsägandens berättelse är bristfällig måste högre krav ställas på stödbevisningen. Hovrätten betonade det förhållandevis låga värdet av vittnesuppgifter som är andrahandsuppgifter. Hovrätten konstaterade också med stöd av HD:s praxis i NJA 2017 s. 316 I, att de HD:s tillförlitlighetskriterier kan vara svåra att använda när förhörspersonen har en bristande förmåga att uttrycka sig muntligen. Hovrätten ansåg dock inte att detta uttalande i sig ska innebära att kriterierna inte alls ska tillämpas, utan åklagaren har fortfarande den fulla bevisbördan och då ska i stället ställas högre krav på åklagarens övriga bevisning.

Mot bakgrund av ovan bedömde hovrätten målsägandenas berättelser som återhållsamma, detaljfattiga, osammanhängande och vaga och i vissa delar motsägelsefulla, och ej som tillförlitliga. Beträffande samtliga målsägandena påtalade hovrätten att de inte såg något skäl för att de skulle ljuga om händelserna. Målsägandena hade generellt problem att separera de olika händelserna. Åklagaren läste även upp stora delar av förhören från förundersökningen och ställde en del ledande frågor, vilket också sänkte

---

⁶⁷ NJA 2009 s. 447 s. I och II, JA 2010 s. 671 och NJA 2017 s. 316 I och II.

bevisvärdet. Beträffande stödbevisningen bedömde hovrätten att vittnesuppgifterna i flera sammanhang gav visst om än svagt stöd för åtalet, men att många vittnesuppgifter var förhållandevis detaljfattiga och korta, utan uppgifter om vad som faktiskt hade hänt. Hovrätten betonade att även om SMS-konversationerna gav visst stöd för relationerna, gav de inget direkt stöd för huruvida frivillighet förelåg vid gärningstillfällena i någon del. Vad gäller journalanteckningarna gällande målsägande 3 bedömdes de ge visst stöd åt åtalet i denna del gällande målsägandens mående, men att det inte räckte för att styrka att frivillighet saknades. Att målsägandena pratat med varandra kunde inte heller bortses ifrån, och att det påverkade bevisvärdet negativt, även om uppgifterna gav uttryck för ett liknande tillvägagångssätt. Sådan bevisning ska beaktas med försiktighet.

Sammanfattningsvis värderade hovrätten målsägandenas berättelser mer i linje med HD:s praxis, och frångick tingsrättens bedömning och ogillade på samtliga punkter. Hovrätten var tydlig med att bristerna i stort berodde på målsägandenas intellektuella funktionsnedsättningar, men att detta i sig inte kan medföra bevislättning för åklagaren, utan i stället måste större krav ställas på stödbevisningen i dessa mål, vilken inte heller var tillräckligt stark.

5 Analys

5.1 Aspekter domstolar fäster vikt vid – vilka bevissvårigheter?

Enligt *de lege lata* kan vissa bevisvärderingsaspekter lyftas. Enligt den fria bevisvärderingens princip är domstolen inte är bunden vid legala krav i bedömningen om beviskravet är uppfyllt. HD har i flera rättsfall lämnat vägledning i bevisvärderingen i sexualbrottsmål, även om de betonar att ingen generell modell för bevisvärdering kan ställas upp. Denna vägledning framstår som problematisk i mål där målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning. I redovisade rättsfall hänvisas och följs samma HD-avgöranden: NJA 2009 s. 447 s. I och II, NJA 2010 s. 671 och NJA 2017 s. 316 I och II.

5.1.1 Bevissvårigheter för åklagaren och målsäganden

I HD:s praxis och rättsfallen ovan fästes för det första vikt vid trovärdigheten och tillförlitligheten i främst målsägandenas berättelser. Som flera fall ovan demonstrerar, kan detta medföra svårigheter att bevisa ofrivillighet, när målsäganden har en försämrad kognitiv och kommunikativ förmåga. Enligt DSM-5 och ICD-11 är det en del av diagnosen att ha svårigheter kring ordval och ordförråd, och att förstå andras kommunikation. Enligt Holmgård kan kunskapsbrister hos domstolen kring hur målsäganden fungerar, bidra till svårigheter att värdera tillförlitlighet i en berättelse. I flera underrättsfall beskrevs målsägandens utsaga som vag, osammanhängande och detaljfattig, och det påtalades att dessa brister delvis härrör ur målsägandens intellektuella funktionsnedsättning. Beaktat det bristande prejudiciella värdet, kan ändå lyftas att vissa domstolar betonade att bevissvårigheterna i dessa mål inte kan medföra bevislättning för åklagaren, medan det fortfarande uttryckts visst utrymme att beakta målsägandens individuella förmåga att nå dessa krav, beaktat den fria bevisvärderingen. Då bevisningen i våldtäktsmål ofta huvudsakligen består av målsägandens utsaga, kan ovan resonemang medföra

ett initialt underläge i bevisvärderingshänseende när målsägande har en intellektuell funktionsnedsättning.

För det andra fästes stor vikt vid stödbevisningen, och det angavs i flera underrättsfall att bristande tillförlitlighet föranleder ett större krav på stödbevisningen i dessa mål, vilket innebär ett större krav på målsägandens agerande vid gärningstillfället. Underrättsdomarna, med stöd i HD:s praxis, fäste vikt vid om målsäganden berättat om händelsen för någon på ett förhållandevis detaljerat sätt, och om vittnen kunde berätta om målsägandens mående eller sinnestillstånd efter händelsen. Det kan även innebära ett krav på att målsäganden anmäler till polisen, söker sjukvård eller liknande. Dessa omständigheter förutsätter som utgångspunkt att målsäganden dels förstått att hen varit utsatt för ett brott, dels har förmåga att kommunicera kring det på ett detaljerat sätt. Bortsett från att det generellt i en sådan situation kan vara svårt att göra detta, kan det med stöd av DSM-5, ICD-11 och rättsfallen tänkas att målsäganden med intellektuella funktionsnedsättningar har svårare för detta. I vissa mål räckte bevisningen. Detta betyder inte nödvändigtvis att det inte är svårare för åklagaren att bevisa åtalet. Tvärtom påtalade domstolarna i dessa mål att det ställs högre krav på stödbevisningen när målsägandens uppgifter är bristfälliga.

Domstolarna fäste för det tredje även viss vikt vid hur målsäganden har förhörts, via videoförhör från förundersökningen eller direkt i domstol. Enligt HD:s praxis kan videoförhör få sämre bevisvärde, men i ett av målen ansågs ändå värdet inte påverkas enbart av förhørsformen. Enligt hovrättsmålet kan det också medföra problem att förhöra målsäganden i rättssalen då det gått lång tid sedan händelsen. Åklagaren har då läst upp stycken från polisförhören, vilket då har kritiserats i bevisvärderingshänseende. Det framstår alltså som problematiskt i vissa fall att hitta en bevisform för dessa förhör som inte innebär ett sänkt bevisvärde.

5.1.2 Bevissvårigheter för den tilltalade

Generellt kan konstateras att rättsfallen inte tydligt lyfter dessa svårigheter på samma sätt som bevissvårigheterna för åklagaren, troligen delvis på grund av att bevisbördan ligger på åklagaren.

När videoförhör med målsäganden från förundersökningen spelats upp, kan det medföra svårigheter för den tilltalade att ställa frågor och därmed svårare att bevisa sin talan, vilket påtalats både av underrätt och HD. I Attunda tingsrätts mål (2021) lyfts även att målsägandens funktionsnedsättning framstod för de tilltalade som tydligare i videoförhöret än vid gärningstillfället, vilket kan påverka uppsåtet och hur målsägandens vilja kan ha kommit till uttryck vid gärningstillfället. Hur den tilltalade uppfattat målsägandens funktionsnedsättning verkar vara en förutsättning för att kunna dömas enligt 6 kap. 1 § tredje meningen 2 BrB, vilket kan medföra svårigheter att visa beroende på hur målsägandens funktionsnedsättning kommer till uttryck.

Vidare kan även den växande vikten av stödbevisning vara problematisk. Stödbevisningen i dessa mål ska ge stöd för att målsäganden inte medverkade frivilligt, men naturen av denna bevisning i form av vittnesuppgifter om målsägandens berättelse och mående, är att det är ett uttryck för något som skett *i efterhand*. Även om stödbevisningen skulle ge stöd för att målsäganden i efterhand inte betett sig som att hen deltog frivilligt, är det svårt för den tilltalade att visa att målsäganden vid gärningstillfället ändå deltog frivilligt. Vad som skett efteråt är inte nödvändigtvis en spegling av målsägandens vilja vid gärningstillfället, eller den tilltalades insikter om denna. Särskilt viktigt är detta om personer med intellektuell funktionsnedsättning inte nödvändigtvis uttrycker frivillighet på samma sätt som andra.

5.2 Innebörden av likabehandling i bevisvärderingen

Både i teorin och praktiken syns vissa bevissvårigheter under dessa omständigheter, vilket föranleder frågan hur det borde vara, *de lege ferenda*. Denna diskussion kan problematiseras utifrån ett likabehandlingsperspektiv, som bidrar med olika argument beroende på vilket perspektiv som tas. Likabehandling innebär att lika fall ska behandlas lika och olika fall ska behandlas olika, utan för stor generalisering.

5.2.1 Rättstrygghet och målsägandens rätt till skydd

En intellektuell funktionsnedsättning påverkar naturligtvis olika personer på olika sätt, men det finns gemensamma kognitiva och kommunikativa svårigheter. Om domstolen i mål där målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning ställer samma krav på bevisningen för att nå beviskravet, som HD:s generellt ställda krav, kan det i praktiken bli ett högre krav på bevisföringen i dessa mål. Det kan vara problematiskt att personer med intellektuella funktionsnedsättningar ska ha svårare att bli betrodda, på grund av svårigheter att uppfylla normativa föreställningar om beteenden och kommunikation, som grundar trovärdighets- och tillförlitlighetsbedömningarna. Även kognitiva svårigheter kan påverka bevisvärderingen, beaktat sämre slutlednings- och omdömesförmåga, samt förmåga att minnas och förstå en händelse, vilket kan påverka målsägandens beteende vid gärningstillfället och i förhörssammanhang, vilket måste beaktas av domstolar. Personerna bedöms vara på barns nivå, men kraven motsvarar vuxnas förmåga. Sutorius och Diesen, samt Ekelöf, Edelstam och Heuman betonar vikten av att bevisvärdera utsagor beaktat den enskilda personens förmåga och hur den normalt berättar något. Det krävs alltså förståelse för detta, och att bevisvärderingen när målsäganden har dessa svårigheter inte kan göras på samma sätt som personer utan dessa svårigheter. Det finns i längden en risk att gärningspersoner ser personer med intellektuella funktionsnedsättningar som lättare offer på grund av deras nedsatta kognitiva

förmåga som bland annat kan medföra bevissvårigheter för åklagaren i domstol. I enligt förverkligandeprincipen ska staten upprätthålla skydd och en effektiv brottsbekämpning, och brister i den skyldigheten kan det leda till minskad anmälningsbenägenhet, ökad misstro för rättsväsendet och i längden ökad, ouppklarad brottslighet.

Ur ett likabehandlingsperspektiv kan i enlighet med förverkligandeprincipen diskuteras om målsäganden med intellektuell funktionsnedsättning, beaktat både EKMR och Funktionsrättskonventionen, har ett lika starkt skydd för sin sexuella integritet, som andra personer utan dessa svårigheter. Om alla målsäganden ska få lika rätt till skydd för sin sexuella integritet, kan det medföra att olika mål måste behandlas olika i bevishänseende, utifrån målsägandens olika förutsättningar att uppfylla kraven som ställs i dessa mål. Å andra sidan kan diskuteras om särbehandling i bevisvärderingen av personer med intellektuell funktionsnedsättning kan vara problematiskt utifrån att de riskeras att dumförklaras. Det får inte riskeras komma till en paternalistisk utgångspunkt där målsäganden omyndigförklaras och inte anses kunna samtycka till sex, baserat på deras bristande kognitiva och kommunikativa förmåga. HD:s kriterier i bevisvärderingen kan vidare enligt Sutorius och Diesen samt Ekelöf, Edelstam och Heuman kritiserats utifrån både dess förankring i vetenskap och dess kontextuella användning. Förslagsvis kan domstolar inom ramen för den fria bevisvärderingen, i större utsträckning beakta målsägandens individuella förutsättningar. Det medför krav på mer kunskap i domstolen kring målsägandens situation och hur funktionsnedsättningen påverkar denna, vilket kan medföra en ökad användning av sakkunniga i dessa mål, vilket stöds av bland annat Ekelöf, Edelstam och Heuman.

5.2.2 Den tilltalades rätt till rättssäkerhet

Likabehandling ur den tilltalades perspektiv innebär att alla tilltalade för våldtäkt ska behandlas lika inför lagen, och genom skyddsprincipen är staten skyldig att tillförsäkra den tilltalade rättssäkerhet. Oskyldighetspresumtionen ska ge tilltalade rätten att presumeras oskyldiga tills dess motsatsen är *bevisad*

bortom rimligt tvivel, vilket är en förutsättning för rättssäkerhet och för att undvika att oskyldiga döms. Ett lägre beviskrav innebär ett sämre skydd under oskyldighetspresumtionen, vilket inte är förenligt med rättsprincipen om *in dubio pro reo*. Utifrån både doktrin, HD och underrättsdomarna framstår det som uteslutet att sänka beviskravet, speciellt i mål med höga straffvärden, och Europadomstolen har i Telfner mot Österrike påtalat att döma på svaga grunder strider mot oskyldighetspresumtionen. HD har också avfärdat tanken om att sänka beviskravet utifrån staters skyldighet under EKMR om effektiv brottsbekämpning på sexualbrottsområdet. Ett lägre krav i dessa mål innebär således bristande likabehandling för den tilltalade, och ett sämre skydd enligt skyddsprincipen och oskyldighetspresumtionen.

Med dagens våldtäktslagstiftning ligger ett stort ansvar på att den tilltalade måste försäkra sig om att frivillighet föreligger. Dock kan målsägandens bristande verbala och kognitiva förmåga försvåra frivillighetsbedömningen dels för den tilltalade i gärningstillfället, dels för domstolens bedömning av den tilltalades insikter i efterhand, vilket medför tanken om att olika fall också måste behandlas olika. Detta kan då förutsätta att domstolen måste ha förståelse för att personer med bristande kognitiv och verbal förmåga, kan uttrycka frivillighet och sin sexualitet på ett annat sätt, vilket måste beaktas i domstolens bedömning i bland annat uppsåtsfrågan. Om domstolen har svårt att bedöma målsägandens trovärdighet och ageranden utifrån dennes bristande kognitiva och verbala förmåga, torde även den tilltalade ha svårt att göra det, och då framstår det ur rättssäkerhetssynpunkt inte minst som motsägelsefullt att under sådana omständigheter sänka kraven på bevisningen. Det torde i stället vara mer lämpligt att förbättra förutsättningarna för åklagarens utredning, och exempelvis ha utredare som är speciellt kunniga kring utredningen och i förhörssammanhang, när målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning, liksom det finns barn- och ungdomsutredare.

6 Slutsatser

Ur *de lege lata*, framstår det som att det finns vissa bevissvårigheter i dessa mål som påverkas av målsägandens intellektuella funktionsnedsättning, bland annat gällande värderingen av målsägandens utsaga, kravet på stödbevisning och förhørsformen. Det kan således finnas ett behov av preciserad vägledning i dessa mål, då HD:s praxis i våldtäktsmål som utgångspunkt är problematisk under de speciella omständigheterna när målsäganden har en intellektuell funktionsnedsättning. Bevisvärderingen under dessa omständigheter väcker snabbt stora värdemässiga frågor om rättsstatens innebörd och skyldigheter. Å ena sidan är beviskravet ställt högt för att värna om rättssäkerheten, speciellt vid allvarliga och svårutredda brott. Å andra sidan, torde ett alltför högt krav på bevisningen inte vara förenligt med statens skyldigheter att utreda brott och upprätthålla brottsoffers rättigheter. Frivillighet kan också vara svårt att både uttrycka och tolka, och domstolen måste vara försiktig och medveten om vad en persons intellektuella funktionsnedsättning kan innebära för frivillighetsbedömningen och hur det påverkar bevisvärderingen.

Innebär lösningen på bevisvärderingssvårigheterna i dessa mål, en kompromiss om rättigheter? Möjligen, men kanske inte nödvändigtvis. Diskussionen om hur bevisvärderingen borde se ut, *de lege ferenda*, är komplex, men behöver adresseras då det ligger både i tilltalades, målsägandens och även rättsstatens intresse att rätt personer blir dömda för rätt brott, på rätt grunder, beaktat både rättssäkerhet och rättstrygghet.

Käll- och litteraturförteckning

Offentliga tryck

Prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning.

Prop. 2017/18:177 En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.

SOU 1938:44 Processberedningens förslag till rättegångsbalk.

SOU 2017:7 Straffprocessens ramar och domstolens beslutsunderlag i brottmål – en bättre hantering av stora mål.

Litteratur

American Psychiatric Association (2013), kapitel 'Intellectual Disabilities – Intellectual Disability (Intellectual Developmental Disorder)' i: *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*, fifth edition, (DSM-5), s. 33–41 [E-bok]. Hämtad 2022-05-24 från:

http://repository.poltekkes-kaltim.ac.id/657/1/Diagnostic%20and%20statistical%20manual%20of%20mental%20disorders%20_%20DSM-5%20%28%20PDFDrive.com%20%29.pdf

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars (2009), *Rättegång – fjärde häftet*, upplaga 7, Stockholm: Nordstedts Juridik AB.

Flynn, Eilionóir (2018), 'article 13 – access to justice', i: Bantekas, Ilias, Ashley Stein, Michael och Anastasiou, Dimitris (red.), *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities - a commentary*, Oxford University Press, s. 383–401.

Holmgård, Lars (2019), *Bevisning i brottmål*, upplaga 1:1, Stockholm: Nordstedts Juridik AB.

Jareborg, Nils, Friberg, Sandra, Asp, Petter och Ulväng, Magnus (2015), *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, upplaga 2:2, Uppsala: Iustus Förlag AB.

Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod' i: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Upplaga 2, Lund: Studentlitteratur, s. 21–46.

Nowak, Karol (2003), *Oskyldighetspresumtionen*, Stockholm: Nordstedts Juridik AB.

Schelin, Lena (2007), *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, upplaga 1, Stockholm: Nordstedts Juridik AB.

Series, Lucy och Nilsson, Anna (2018), 'article 12 – Equal Recognition before the Law', i: Bantekas, Ilias, Ashley Stein, Michael och Anastasiou, Dimitris (red.), *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities - a commentary*, Oxford University Press, s. 339–382.

Sutorius, Helena och Diesen, Christian (2014), *Bevisprövning vid sexualbrott*, upplaga 2, Stockholm: Nordstedts Juridik AB.

Elektroniska källor

Fitger, Peter, Sörbom, Monika, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmkvist, Ragnar och Renfors, Cecilia (2021) Rättegångsbalken (1942:740) (10 dec. 2021, Version 91, JUNO), kommentar till 35 kap. 1 §.

World Health Organization (2019), kapitel '6A00' i: *ICD-11: International classification of diseases* (11th revision). Hämtad 2022-05-24 från: <https://icd.who.int/browse11/l-en#/http%3a%2f%2fid.who.int%2ficd%2fentity%2f605267007>

Rättsfallsförteckning

Europadomstolen

M.C. mot Bulgarien, no. 39272/98, dom den 4 december 2003.

Telfner mot Österrike, no. 33501/96, dom den 20 mars 2001.

Högsta domstolen

NJA 1967 s. 380.

NJA 1980 s. 725.

NJA 1991 s. 83.

NJA 1993 s. 616.

NJA 2005 s. 712.

NJA 2009 s. 447 I och II.

NJA 2010 s. 671.

NJA 2015 s. 702.

NJA 2017 s. 316 I och II.

NJA 2019 s. 347.

NJA 2019 s. 671.

Högsta domstolens dom den 11 juli 2019, B 1200–19.

Hovrätt

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 25 september 2017 i mål B 3392-17.

Hovrätten för Västra Sveriges dom den 23 mars 2022, mål B1409-22.

Tingsrätt

Attunda tingsrätts dom den 30 november 2018, i mål B 7997–18.

Attunda tingsrätts dom den 26 augusti 2021 i mål B 4551–21.

Umeå tingsrätts dom den 26 november 2019 i mål B 1839–19.